

Didem Hızlı Duran

<https://orcid.org/0009-0005-7853-1746>
Türkiye Maarif Vakfı, İstanbul / TÜRKİYE

“Küresel Cihad” Düşüncesinin Oluşum ve Gelişim Süreci

The Formation and Development Process of the Concept of “Global Jihad”

ÖZET

İslamcılığın temelleri 19. yüzyılda atılmış, geleneksel İslam’dan kopuşla birlikte modernleşme çabalarıyla şekillenmiştir. Özellikle 20. yüzyılda İhvan-ı Müslimin gibi hareketlerle radikal bir boyut kazanmış, Seyyid Kutub’un düşünceleri cihâdî ideolojiyi güçlendirmiştir. Afganistan’daki Sovyet işgali, cihadı ulus ötesi bir hale getirirken, 11 Eylül saldırıları ve Irak işgali cihâdî hareketlerin küresel boyutta yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte el-Kaide gibi örgütler, cihâdî ideolojiyi dünya genelinde tanıtmış, ancak 2001 sonrası dönemde yaşanan zorluklar ve iç çatışmalar, bu hareketlerin gücünü zayıflatmıştır. Irak işgali, yeni grupların ortaya çıkmasına yol açarak cihadın dinamiklerini değiştirmiştir. Sonuç olarak, küresel cihad düşüncesi hem İslam dünyasında hem de uluslararası ilişkilerde önemli etkilere sahip olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamcılık, Küresel Cihad, İhvan-ı Müslimin, el-Kaide, 11 Eylül Saldırıları.

ABSTRACT

The foundations of Islamism were laid in the 19th century, shaped by modernization efforts alongside a break from traditional Islam. In the 20th century, it gained a radical dimension, particularly through movements like the Muslim Brotherhood, while Sayyid Qutb’s ideas strengthened jihadist ideology. The Soviet invasion of Afghanistan transformed jihad into a transnational phenomenon, while the 9/11 attacks and the Iraq invasion paved the way for the global spread of jihadist movements. During this process, organizations like al-Qaeda introduced jihadist ideology worldwide. However, the challenges and internal conflicts in the post-2001 period weakened these movements. The Iraq invasion led to the emergence of new groups, altering the dynamics of jihad. Consequently, the concept of global jihad continues to have significant impacts both in the Islamic world and in international relations.

Keywords: Islamism, Global Jihad, Muslim Brotherhood al-Qaeda, 9/11 Attacks.

1. CİHÂDÎ DÜŞÜNCENİN TEŞEKKÜL EVRESİ

Temelleri 19. yüzyılda atılan İslamcılık, geleneksel İslam’dan kopuş ile birlikte dönemin konjonktürüne uygun bir biçimde gelişmiş, Batı’ya cevap verme ve İslam’ın evrensel ilkelerini toplumlara uygulama amacı güden; İslam’ı sosyal, politik ve kişisel hayata yeniden hâkim kılmayı amaçlayan alternatif bir ideolojidir. 18. yüzyılın sonlarından başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden süreçte İslam dünyası batılı ülkeler tarafından işgale ve sömürgeciliğe maruz kalmıştır. Bu dönemde İslam toplumlarının hal-i pür melâlini telafi etmek amacıyla geliştirilen; ihya, ıslah ve tecdid fikirlerini bünyesinde barındıran İslamcılık, sömürgeci güçlere karşı verilen mücadele ortamında zuhur etmiştir. Düşüncenin fikri temellerini adeta reaksiyoner bir tavırla atan İslamcı aydınlar, bir yandan modernleşmenin getirdiklerini dışlayarak İslam’a ait pek çok kavramı yeniden yorumlamış, bir yandan da geleneksel İslam’a dair birtakım yanlış uygulamaları ortadan kaldırmak ve yeni olana uyum sağlamak adına çalışmalarına başlamışlardır. Muhammed Abduh, Reşid Rıza gibi kimselerin önderliğini yaptığı bu hareketin kökenleri Mısır’a dayanmaktadır (Apaydın, 2001; Gencer, 2013).

Ancak Mısır’da İslamcılık, 20. yüzyılda (1928) İhvan-ı Müslimîn teşkilatı, kurucusu olan Hasan el-Benna ve ondan sonraki ideologu olan Seyyid Kutub ekseninde dönüşüme, diğer bir ifadeyle kırılmaya uğramıştır. Öncesinde elitist bir tarafı olan ve entelektüellere dayanan söz konusu İslami söylem, el-Benna ve Kutub ile popülist bir siyasal ideolojiye dönüşmüştür (İnayet, 1997; El-Anani, 2013). İhvan-ı Müslimîn ile birlikte İslamcılık ideolojisine hareket bilinci ve dinamizm kazandırılmıştır. İhvan-ı Müslimîn hareketinin doğuşu ve bahsi geçen eksen kayması Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki ilk yıllarda Mısır’ın siyasal ve sosyal

gereklerinden kaynaklanmıştır (Erkilet, 2000). Erken dönemde İhvan, yozlaşma olarak gördüğü meselelerde İslami perspektifle ahlaki reform üzerine odaklanmayı uygun görmüş olsa da Hasan el-Benna'dan Seyyid Kutub'a geçişte nispeten ılımlı bir yapıdan daha radikal bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca Kutub ile birlikte başlangıçta ulusal temelde ortaya çıkan örgüt, zamanla ulusal olmaktan çıkıp uluslararası bir boyuta gelmiştir. Böylece İhvan-ı Müslimîn, bölgedeki diğer İslami hareketler ve İslamcılık ideolojisi için de çıkış noktası oluşturmuş, başta Mısır olmak üzere diğer bütün Ortadoğu ülkelerindeki Sünni İslami hareketlere de ilham kaynağı olmuştur. 1980'li yılların başlarına doğru Mısır'da İhvan-ı Müslimîn'in bünyesinden çıkan Cemaat el-İslami, Tekfir ve Hicre, Tanzim el-Cihad gibi pek çok radikal İslamcı örgüt zuhur etmiştir (Demant R., 2006; Munson, 2001).

20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmuş bir isim olan Seyyid Kutub, Hasan el-Benna'nın aktivizmini entelektüel bir zemine oturtmuştur. Kitleleri harekete geçirmek adına kaleme aldığı eserlerinde açık, etkili ve özlü bir anlatım yolunu tercih etmiş ve pek çok radikal örgütün referans aldığı isim haline gelmiştir. Özellikle çok ses getiren "*Yoldaki İşaretler*"in radikal İslamcı gruplar için rehber kitap olarak hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu kitapta Kutub, cahiliye düzeni ile medeni toplum olarak tanımladığı İslami düzen ve Dâru'l-İslam, Dâru'l-Harb arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Kitaptaki ifadesiyle cahiliye toplumu, Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyetini ya tamamen reddetmekte ya da rafa kaldırmaktadır, yani Allah'ın şeriatını uygulamada başarısız olmaktadır. Bu nedenle de Kutub'a göre; lâdinî modern ulus devlet düzeninde yaşayan Müslümanlar, cahiliye toplumunun bir parçası haline geldiğinden söz konusu ülkelerde İslami düzeni yeniden sağlamak -alternatif bazı araç ve yöntemler olmakla birlikte- ancak "kutsal bir savaş"la, yani cihad yoluyla mümkündür (Kutub, 2011). Böylece toplumda kademeli bir değişim için evrimci bir yaklaşımı savunan Hasan el-Benna'nın aksine Seyyid Kutub, İslam devleti kurmak için devrimci bir yaklaşımı benimsemiş ve bu çağrısı İslami grupların politik hedefler amacıyla güç kullanımına zemin teşkil etmiştir. Bu açıdan Kutub'un kaleme aldığı eserler, kendinden öncekilere kıyasla ılımlı bakış açısından uzak, radikal hatları olan İslam düşüncesinin ve cihadi terminolojinin temellerini içermektedir (Knudsen, 2003; Kutub, 2011).

1928 yılında temelleri atılan ve daha sonra özellikle Seyyid Kutub'un söylemlerinden ilham alan modern cihadi söylemin ilk taraftarları "ulusal" cihadçılar olmuşlardır. Söz konusu cihadçılar Muhammed Abdüsselam Ferec'in literatüre kazandırdığı tanımla "yakın düşman" olan yozlaşmış yerel hükümetlerini, yani cahiliye düzenini, İslami bir düzenle değiştirme hedefine odaklanmışlardır (Gerges, 2005). Böylece silahlı mücadeleyi bir araç olarak gören cihadi düşüncenin harekete geçmesi modern ulus devletlerin, Mısır özelinde ise modern ulusa ek olarak Nasırizm'in yükselişiyle birlikte olmuştur. Nasır dönemine kadar İslami hareket için sömürgecilik, motive edici bir unsur iken Nasır döneminde laiklikle mücadele, İslami hareketin motivasyon kaynağı olmuştur Öte yandan, Nasır iktidarının baskıcı politikaları, Seyyid Kutub gibi öncü isimleri idam etmesi ve İhvan üyelerinin hapis tecrübeleri cihadi hareketin filizlenip şahlanmasına vesile olmuştur (Kenney, 2006). 1967'deki İsrail yenilgisiyle Nasırizm çöküşe geçmiş, aynı dönemde cihadi hareket ise daha hızlı büyüme sürecine girmiştir. Bu tarihte itibaren İslami hareket, toplum nezdinde ilk alternatif olarak görülmeye başlanmış ve bu hareketlerin zamanla yükselişe geçmesiyle "İslami Uyanış" olarak isimlendirilen yeni bir döneme girilmiştir. Cihadi hareket, Müslüman ülkelerde Allah'ın kanunlarının yürürlükte olmaması nedeniyle gerçekleştiğini iddia ettiği 1967 yenilgisini ve modern ulusların vaat edileni gerçekleştirmedeki başarısızlığını kendileri için fırsat olarak görmüştür. Zira artık harekete göre yerel manada İslamlaşma gerçekleşmeden asıl düşmanı yenebilmek mümkün değildir. Bu durum onların uzak düşman İsrail'e odaklanmak yerine, yakın düşman olan lâdinî yerel rejimleri devirip şeriat ile yönetilen bir İslam devleti kurma ülkülerini daha da güçlendirmiştir (Kapel, 2004). Bu ülkünün teolojik alt yapısı da Filistin asıllı Ürdün vatandaşı olan Salih Seriyeye'nin kaleme aldığı "*İman Risalesi*" adlı eserle mümkün olmuştur. Adı geçen eserde, iman-küfür ölçütlerini yeniden değerlendiren Seriyeye, Allah'ın ahkâmını hiçe sayan rejimleri iman-küfür ekseninde kritiğe tabi tutmuş ve şeriatı tatbik etmeyen bu rejimlerin küfrüne hükmetmiştir (Çakmaktaş, 2019).

Cihadi hareket, 80'li yılların başına geldiğinde hedeflerine ulaşma konusunda hiçbir yol kat edememiş, düşünce ve hareketin merkezi olan Mısır başta olmak üzere hiçbir Müslüman ülkede yerel iktidarları devirip İslam şeriatının hüküm sürdüğü devletler kuramamıştır. Ayrıca cihadi harekete mensup pek çok kimse takibe alınmış, tutuklanmış ve birçok önemli isim de idam edilmiştir. Büyük zarara uğrayan ve ciddi itibar kaybeden cihadi düşünce, 80'li yıllardan itibaren birtakım gelişmelerle yeni bir döneme girmiş ve Gerges'in tabiriyle ulus ötesine yönelmiştir (Gerges, 2005).

Küresel cihadın serüveni üç temel dalga ışığında değerlendirilebilir: 1979-1990 yılları arasında vücut bulan küresel cihadın ilk dalgası ki bu, ulus ötesi cihad olarak adlandırılabilir. 1990-2001 yılları arasında adından sıkça söz ettiren ve el-Kaide ile özdeşleşen ikinci dalga küresel cihadın önemli bir sürecini

oluşturmaktadır. 2001 ve sonrasında ise özellikle 11 Eylül ve Irak İşgali küresel cihadın üçüncü dalgası olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel cihadın bu üç evresi hakkında biraz daha detaylı bilgi vermek istiyoruz.

2. 1979-1990 KÜRESEL CİHADIN İLK DALGASI: ULUS ÖTESİ CİHAD

Birinci Dalga	Özel Kriz	Genel Kriz	Çözüm	En Önemli Aktör
1979-1990	1979, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali	Müslüman ülkelerin işgale uğraması	Bu ülkeleri işgalcilerden kurtarmak için uluslararası savaşı grupların oluşturulması	Abdullah Azzam

1979 yılında yaşanan olaylar cihadi hareket açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu yılda ilk olarak Enver Sedat liderliğindeki Mısır ile İsrail arasında imzalanan ve İsrail'in Mısır tarafından resmen tanındığı Camp David anlaşmasından sonra rejim ile cihadi hareket arasındaki ipler tamamen kopmuş, cihadi hareket, eyleme geçme kararı almıştır. Abdusselam Ferec'in 1980 yılında yayımlanan, cihada açıkça davet eden “*Yitik Farz*” adlı eseri ise eylem için fikri zemini hazırlamıştır. Ayrıca Ferec'in, Müslüman olduklarını ifade ettikleri halde İslam şeriatıyla hükmetmeyen Moğol yöneticileri ile günümüz Müslüman ülkelerindeki yöneticiler arasındaki benzerliğe daha fazla dikkat çekmek amacıyla İbn Teymiyye'nin Moğol Fetvasını modern Müslüman iktidarlara uyarlaması cihadi hareketin eyleme geçmesinde adeta bir dönüm noktası olmuştur (Turner, 2014; Wiktorowicz, 2005; Çakmaktaş, 2019). 70'li yılların ilk yarısında Ferec'in çağrısıyla başlayan çeşitli şiddet eylemlerinin en büyüğü 1981 yılında Enver Sedat'a karşı icra edilen suikast olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmesiyle, Afganistan'daki muhalif mücahit gruplar direnişe başlamıştır. Bu tarih, küresel cihada evrilen süreçte ilk dalgayı teşkil etmektedir. Bu tarihe kadar cihadi gruplar açısından mücadele edilecek düşman yerel iktidarlar iken Afgan savaşı ile birlikte cihad, yerelliği aşarak ulus ötesine taşınmıştır. Ancak cihadi hareketin esas düşmanı olan “yakın düşman”a karşı cihad önceliği geçerliliğini korumayı sürdürmüştür (Gerges, 2005). SSCB, Afganistan'ı işgal hamlesiyle Körfez'deki Arap petrolünü ve ABD çıkarlarını tehdit etmeye başlamış ve bölgede birincil derecede güvenlik krizi yaşayan ülke Suudi Arabistan haline gelmiştir. Bu sebeple Suud üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalışmış ve Ürdün'deki Müslüman Kardeşler üyesi Dr. Abdullah Azzam, Suudilerin finansal destekleriyle Suudi Arabistan'dan ve diğer Arap ülkelerinden Afganistan'a gönüllü cihadçı ve yardım götürmek amacıyla Mektebü'l-Hıdmat teşkilatını kurmuştur. Bu teşkilat, Müslüman ülkelerden toplayıp Afganistan'a götürdüğü savaşçıları yerel mücahit kamplarında Sovyetlere karşı savaşa hazırlamış ve kendi ülkelerinde pasif bir şekilde yaşayan cihadi grupların bu ülkeye mobilize olmasına fırsat sunmuştur. Bunun neticesinde de dünyanın dört bir yanından, Usame b. Ladin'in de aralarında bulunduğu binlerce Müslüman genç, kâfirlere karşı “Dâru'l-İslam”ı savunmak ve Afganistan'ı özgürleştirip şer'i hükümlerin uygulandığı bir İslam devleti kurmak hayaliyle Afganistan'a akın etmiştir. Müslüman yöneticiler de söz konusu gençleri kendi ülkelerinde sorun çıkarmalarından ziyade Afganistan'a gitmeleri konusunda cesaretlendirmişlerdir. Böylece Afgan cihadıyla birlikte cihadi hareket, yerel ve bölgesel bir mesele olmaktan çıkmış ve ulus ötesi bir kimlik kazanmıştır. Öte yandan cihadi hareket tarihinin en önemli örgütü kabul edilen el-Kaide'nin temelleri de bu dönemde atılmıştır (Tanner, 2009; Gerges, 2005).

Afgan cihadı evresinin şüphesiz en etkili ideologu Abdullah Azzam olmuştur. Azzam, Mektebü'l-Hıdmat faaliyetlerinin yanı sıra cihada dair çeşitli dergiler, bültenler ve kitaplar yayınlamış; vaazlar, konferanslar, dersler vermiştir. Kaleme aldığı “*Cihad Kervanı*” gibi pek çok kitapta Müslümanları cihada teşvik etmiştir. Bu eserlerde Azzam, Sovyetlere karşı cihadi farz-ı ayn görmüş ve dünya üzerindeki tüm Müslüman bireylerin üzerine bunun birincil derece bir zorunluluk olduğu fikrini işlemiştir. Ona göre, Müslüman bir ülkeye saldırı olduğunda o ülkeyi savunmanın tüm Müslümanlar üzerine tıpkı namaz ve oruç gibi farz-ı ayndır (Turner, 2014).

Azzam gibi, aynı biçimde ilerleyen yıllarda Bin Ladin ve Zevahiri de küresel cihadı ilan etme noktasında farz-ı ayn kavramını bu sefer ABD'ye karşı cihad için kullanmışlardır. Öte yandan bölgedeki cihadın önderi olarak Azzam, cihad hareketi için birçok ülkede ofisler açmış, çeşitli ülkelere mali yardımlar toplamış, bu yardımlarla çok sayıda savaşçıyı cihad için Afganistan'a götürmüştür. Ayrıca Afganistan'da bizzat kendisi de sıcak çatışmalara katılmış, gerçekleştirdiği söz konusu faaliyetler sebebiyle Afgan savaşçıları ve Afganistan'a gelen Araplar arasında son derece saygın bir konum elde etmiştir. Cihad için Afganistan'a gelip Azzam ile irtibat kuranlardan biri olan Usame b. Ladin, 1986'lara kadar geçen süre

zarfında daha çok Abdullah Azzam'a bağlı ve onun çizdiği sınırlar çerçevesinde hareket etmiştir. Bir süre sonra ise Abdullah Azzam ile Bin Ladin'in arası açılmaya başlamış ve Bin Ladin daha bağımsız hareket edebilmek amacıyla farklı bir yapılanmaya gitmiştir (Hegghammer, 2010; Suellentrop, 2002).

İkisinin aralarının açılmasının ilk sebebi Azzam'ın, Afgan cihadını Afganistan'daki yerel direniş unsurlarıyla birlikte yürütmek istemesidir. Ancak daha kapalı bir toplumdaki gelen Bin Ladin, Arap savaşçıların yerel mücahidlerden ayrı olmalarını ve ayrı kamplarda eğitim görmelerini savunmuştur. Ayrıca Abdullah Azzam, o bölgede belirli bir misyonla yani Sovyetlere karşı Afgan topraklarının müdafaası amacıyla bulunduğu farkındaydı. Bu nedenle de Azzam'ın kafasındaki cihad sadece Afganistan ile sınırlı kalmalıydı ve onun gündeminde Arap dünyasında "yakın düşman" olarak tanımlanan iktidarlara karşı cihad planı bulunmuyordu (Bendle, 2008; Gerges, 2005). Usame b. Ladin'in, görüşlerinden etkilendiği Eymen ez-Zevâhiri'ye göre ise Afgan Arap militanların öncülüğünde oluşacak bir devrim, mevcut cahiliye rejimlerinin İslami rejimle değişmesini sağlayabilirdi. Ayrıca Eymen ez-Zevâhiri'nin Mısır kökenli ekibi devrimci bir geleneği savunurken Azzam sadece askeri harekâtı desteklemekteydi. Filistin meselesi de iki grubun ayrılık noktalarından birisini teşkil etmekteydi. Abdullah Azzam, Afgan cihadından sonra Filistin'in İsrail'den kurtarılması için cihadın gerekliliğini yani direkt uzak düşmana odaklanmayı savunurken Zevâhiri ancak mevcut Arap rejimlerinin cihad yoluyla değiştirilerek Filistin'in kurtarılabilirliğini yani öncelikle yakın düşmana odaklanmayı savunmaktaydı. Bahsedilen bütün bu hususlar, Mısır kökenli cihadçılar ile Azzam'ın yollarının ayrılmasına sebep olmuştur. Gerges'e göre Eymen ez-Zevâhiri ve Bin Ladin, Afganistan'daki cihad potansiyelini küresel terörizme evirmeye gayret göstermiştir (Wiktorowicz, 2001; Gerges, 2005).

Tüm bu kırılmalarla 1980'li yılların sonlarında, Afgan Cihadı daha tam olarak sonlanmamışken el-Kaide'nin temelleri atılmıştır. Bin Ladin böylece süreç içerisinde Azzam'dan uzaklaşıp Afganistan'a cihad için gitmeden önce Mısır'da Tanzim el-Cihad isimli örgütün liderliğini yapmış olan ve daha sonra kendisinin yardımcılığı görevini üstlenecek olan Zevâhiri'ye yaklaşmıştır. Bin Ladin'in fikirlerini ve cihad konusundaki görüşlerini belki de en çok etkileyen kişi bu isim olmuştur. Ayrıca el-Kaide'nin küresel bir cihad örgütüne dönüşmesinde Zevâhiri'nin etkisi oldukça dikkat çekicidir (Robinson, 2017; Kepel, 2004).

1990 yılında Soğuk Savaş'ın bitimiyle Sovyetler Birliği'nin dağılması Bin Ladin ve diğer mücahid gruplarda özgüvene sebep olmuştur. Askeri yetenekleri olan, coşkulu ve gözü kara bu "Afgan Arapları" evlerine dönmüştür. Döndükleri yerlerde binlerce ölümle sonuçlanan ciddi çatışmaları tetiklemişlerdir. Bin Ladin'e göre Afgan Cihadı ile kazanılan zafer, Sovyetler Birliği gibi bir süper gücün yıkılmasına sebebiyet vermişti ve bunda da en önemli pay bölgeye cihad için gidenlerin idi. Bin Ladin'in bu bakış açısı ilerleyen yıllarda ABD'ye karşı başlatacağı küresel eylem için motivasyon haline gelecekti. Ona göre eğer SSCB Afganistan'da nasıl mağlup edildi ise ABD de aynı şekilde bir akıbet yaşayabilirdi (Bin Laden, 2005).

3. 1990-2001 KÜRESEL CİHADIN İKİNCİ DALGASI: EL-KAİDE

İkinci Dalga	Özel Kriz	Genel Kriz	Çözüm	En Önemli Aktör
1990-2001	Körfez Savaşı'nda Suud yönetiminin savaşta ABD yanında yer alması	Körfez Savaşı-Saddam'ın Kuveyt'i işgali	Cihadı küresel boyuta taşımak	Usame b. Ladin

1990'lı yıllara gelindiğinde Vehhâbiliğin cihadi ideoloji üzerinde daha fazla etkili olmaya başladığı ve bu ideolojik sistemin önemli bir parçası konumuna geldiği görülmektedir. Nasır'ın baskılarından ve Pan-Arabizm'inden kaçan ihvan üyeleri, Kral Faysal'ın Pan-İslamizm'ine sığınmış, böylece İhvan ideolojisi ile Vehhâbîlik etkileşime girmişti. Ayrıca Afgan cihadı esnasında Suudi Arabistan'ın her açıdan savaşa büyük destek sağlaması ve el-Kaide'nin kurucusu Usame b. Ladin'in Suudi kökenli olması, Suudi Arabistan'ın ve Vehhâbiliğin geleneksel cihadi hareket üzerinde tahakküm kurmasında çok etkili olmuştur. Ancak bu tahakküm 1990 yılında Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt topraklarını işgal etmesiyle sona ermiştir (Wiktorowicz, 2005).

Kuveyt topraklarının işgal edilmesinden sonra Suudi Arabistan alarm durumuna geçmiş ve ABD askeri güçlerinin Suudi topraklarında üs kurmasına müsaade etmiştir. Kutsal toprakların necis kabul edilen müşrik askerler tarafından kirletilmesi olarak yorumlanan bu gelişme, cihadi hareket çizgisinde olanlar başta olmak üzere tüm İslami çevrelerin tepkisine neden olmuş, mücahidler ile Suudi yönetimi arasındaki ittifak dağılmış, cihadi çevreler ve özellikle Sahve uleması Suudi yönetimine karşı sert eleştiriler yapmaya başlamıştır. Suud hükümeti 1994 ve 1995 yıllarında söz konusu siyasal muhalefete çok sert tepki

göstererek Sahve ulemasından Selman el-‘Avde ve Sefer el-Havâli de içinde olmak üzere çok sayıda muhalifi tutuklamıştır. Bunun neticesinde de cihadi hareket bombalı eylemler düzenlemiştir. Bu eylemler Suudi Arabistan’ın daha da radikalleşmesine yol açmış, cihadi çevreler olağan şüpheli olarak tutuklanmıştır (Commins, 2006). Bu gelişmeler yaşanırken artık Suudi Arabistan da Bin Ladin için güvenilir bir yer olmaktan çıkmıştır. Bunun üzerine Bin Ladin, önce Afgan Cihadi müddetince cihadın organizasyonunun merkezi olan Pakistan’ın Peşaver şehrine gitmiş, oradan da Sudan’ın başkenti Hartum’a geçmiştir. Sudan’daki Müslüman Kardeşlerin lideri olan Hasan el-Turabi, Bin Ladin’in Sudan’a gelmesine yardımcı olmuş, bunun karşılığında Bin Ladin de yatırımlar yapmak suretiyle ülke ekonomisine destek olmayı garanti etmiştir. Eymen ez-Zevâhiri ve Mısırlı cihadçılar için de Sudan’ın üs olarak benimsenmesi ayrıca bir önem arz etmiştir. Zira Mısır’a olan yakınlığı sebebiyle Sudan, Mısır içindeki cihadi eylemlerin daha kolay organize edilmesine imkân sunmuştur. Bin Ladin’in örgüt faaliyetleri 1996 yılına kadar burada devam etmiş, ancak Suudi Arabistan, ABD ve Mısır’ın baskılarına daha fazla dayanamayan Sudan yönetimi Bin Ladin’i ülkeden çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu gelişme üzerine aynı yıl Sudan’dan Afganistan’a geçen Bin Ladin, burada da hem Suudi rejimini hem de ABD’yi tehdit etmeyi sürdürmüştür (Gerges, 2005; Hegghammer, 2010).

Afgan cihadının akabinde el-Kaide’nin ideolojik anlamda içine düştüğü boşluktan kurutulmasında ve Amerikan karşıtlığı etrafında bir politika belirlemede söz konusu Körfez Savaşı süreci ve ikinci Afganistan tecrübesi çok önemli bir rol oynamış ve bu savaş, cihadi hareket açısından adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bunun neticesinde de 1996 yılında, el-Kaide’nin tarihinde en önemli stratejik hamlelerinden ilki gerçekleştirilmiştir (Hegghammer, 2010). Bin Ladin Afganistan’a geçtikten sonra 23 Ağustos 1996 tarihinde -bu yıl aynı zamanda Taliban’ın Kabil’i ele geçirdiği yıla tesadüf eder- “*Kutsal Beldeleri İşgal Eden Amerikan Güçlerine Karşı Cihad Bildirisi*” adı altında bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu bildiri de Suudi rejimi, Amerika’nın kutsal topraklara girmesine izin vermekle ve İslam’ın kaidelerini hiçe saymakla suçlanmaktadır. Amerika ve müttefiklerine karşı silahlı mücadeleyi kendi vatanları da dahil dünyanın her yerinde yürütmeyi hedefleyen “küresel cihad”ın temelleri işte bu bildiriyle atılmıştır (Kepel & Millelli (ed), 2008; Robinson, 2017; Gerges, 2005; Bin Laden, 2005).

İkinci önemli stratejik hamlesi ise 23 Şubat 1998’de yayınlanan “*Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihad için Uluslararası İslami Cephe*” adındaki deklarasyon olmuştur. Bu deklarasyon tümüyle küresel cihada geçişin sinyali olması açısından güvenlik tarihi için de oldukça önemlidir. Yani artık Suudi rejimi ve diğer rejimler hedef olmaktan çıkmış, doğrudan Yahudiler ve Haçlı olarak isimlendirdiği Amerika ve onun güdümündeki devletler ve sivil haklar hedef alınmaya başlanmıştır. Bu anlayışa göre mevcut Arap rejimlerinin ardındaki asıl güç, “yılanın başı” olarak da tarif edilen Amerika’dır. Eğer Amerika’nın gücü azaltılabilirse, Amerika Arap rejimlerin arkasında daha fazla duramayarak geri çekilmek zorunda kalacaktır. Amerikan desteğini alamayan rejimler ise el-Kaide saldırılarına karşı kendilerini savunamayacaklar ve düşeceklerdir. Bu deklarasyonla sivil-asker ayırt etmeksizin batılıların, dünyanın herhangi bir bölgesinde hedef olabileceği tehdidi tüm dünyaya Amerikan basını ve el-Cezire aracılığıyla duyurulmuştur. Çünkü Bin Ladin’e göre, Haçlı-Siyonist ittifak, Filistin başta olmak üzere dünyada kadın ve çocuk demeden tüm Müslümanlara çok uzun bir süredir zulmetmektedir (Bin Laden, 2005; Çakmaktaş, 2019). 1998 Deklarasyonunun ardından el-Kaide aynı yıl Kenya ve Tanzanya’daki ABD büyükelçiliklerine ve Yemen’de de Amerika’ya ait deniz gücüne bombalı saldırı gerçekleştirerek amacını açıkça belli etmiştir. Bu olaylar artık el-Kaide’nin küresel bir terör örgütü olarak ABD’nin gündeminde birincil sıraya yükselmesine neden olmuştur. Akabinde gerçekleşen ve yukarıda zikredilen süreci zirve noktasına taşıyan 11 Eylül saldırıları ise tarihin akışını değiştirmiştir (Robinson, 2017; Gerges, 2005).

4. 2001 VE SONRASI KÜRESEL CİHADIN ÜÇÜNCÜ DALGASI: 11 EYLÜL, IRAK İŞGALİ

Üçüncü Dalga	Özel Kriz	Genel Kriz	Çözüm	En Önemli Aktör
2001 ve Sonrası	Amerikan toplumuna korku salmak için intihar eylemlerinin gerçekleşmesi	11 Eylül Saldırıları ve 2003 Irak’ın İşgali	Teröre Karşı Savaş politikası	Usame b. Ladin Zerkâvî

“Küresel cihad” fikrinin en önemli ve en etkili semeresi, etkisi hala devam etmekte olan 11 Eylül saldırıları olmuştur. el-Kaide, 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler) ve Pentagon’a, Amerikan toplumuna korku salmak ve Amerikan hükümetinin başta Arap yarımadası olmak üzere İslam toprakları üzerinden askerlerini çekme kararı almasını sağlamak için intihar saldırıları gerçekleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, o tarihten itibaren *Teröre Karşı Savaş (war on terror)* politikasına geçmiş, hatta Başkan

George W. Bush, “ya ABD’nin yanında olursunuz ya da teröristlerle...” diyerek tüm dünyayı Amerika Birleşik Devletleri’nin terör politikalarına koşulsuz destek vermeye çağırmıştır. Akabinde terörle mücadele kapsamında Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki ittifak güçlerinin Afganistan’a sert müdahalede bulunması, Taliban rejiminin çökmesi, cihadi hareket üyelerinin dünyanın her tarafında takibe alınması hareket açısından çok zor bir dönemin başlangıcı olmuştur (Turner, 2014; Gerges, 2005).

Başlangıçta Bin Ladin, batı dünyasına gerçekleştirilecek saldırıların Müslümanlar arasında sempatiyle karşılanacağı ve böylece cihadi hareketin geçen süre zarfında kaybettiği itibarını yeniden kazanabileceğini düşünmüştür. Fakat 11 Eylül olayları İslam dünyası içinde veya dışında yaşayan Müslümanların çoğunluğu nezdinde teveccüh görmemiş, hatta bu eylemlerin İslam dünyasına yarardan çok zarar getireceği düşünülmüştür. Dolayısıyla 11 Eylül saldırıları her ne kadar başarılı bir eylem gibi görünse de Bin Ladin’in bu saldırılarla hedeflediği söz konusu amaç hâsıl olmamıştır. Üstelik bu saldırılar el-Kaide’nin sığınağı olan Taliban yönetiminin çok fazla yıpranmasına sebep olmuştur ve son kertede el-Kaide, en kıymetli serveti olan Afganistan topraklarını kaybetmiştir. Bin Ladin en başta, Amerika’nın Afganistan’ı işgal etmesi durumunda tıpkı Sovyet işgalinde olduğu gibi Müslüman toplumun cihad için Afganistan’a akın edeceğini düşünmüştür, ancak düşündüğü gerçekleşmemiş ve küresel cihad serüveni inkıtaya uğramıştır. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki koalisyon güçlerinin 7 Ekim 2001’de başlattığı saldırılar kısa sürede sonuç vermiş, Taliban ve el-Kaide üyesi savaşılar hava saldırılarına karşılık verememişlerdir. 2002 yılı itibariyle el-Kaide’nin Afganistan’daki altyapısı tam anlamıyla parçalanmış ve örgütün yeni bir stratejiye geçişi de bu yıldan sonra olmuştur (Hegghammer, 2006; Hegghammer, 2010; Tanner, 2009).

11 Eylül saldırıları sonrasında örgütten ayrılma, cihadi hareket içindeki bölünme, liderlik mücadeleleri, askeri başarısızlık ve halk desteğindeki düşüş gibi gelişmeler el-Kaide’nin örgütsel olarak gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Ancak Amerika’nın Irak’ı işgali el Kaide’nin küresel cihadı yayması, örgütün yeniden dirilmesi ve el-Kaide’nin Müslüman toplumlar nezdinde kaybolan prestijini tekrardan kazanması gibi hususlarda eşsiz bir fırsat olmuştur. Irak işgaliyle, el Kaide’nin hem ideolojik hem de askeri merkez üssü ve ana operasyon sahası Irak olmuştur. Bin Ladin’in *Üçüncü Dünya Savaşı* olarak nitelendirdiği Irak Savaşı, örgütün üye sayısının artmasına ve dünya çapında eylemlerini çoğaltmasına, kısacası örgütün daha da radikalleşmesine sebep olmuştur. Ülkeleri işgal edilen veya Amerikan tehdidini hisseden Müslüman Araplar da el Kaide’ye sempati duymaya ve faaliyetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemeye başlamıştır (Hegghammer, 2006; Gerges, 2005).

Ancak 11 Eylül saldırıları ve Irak işgali akabinde cihadi harekete karşı dünya çapında ciddi takibatların yapılması ve denetimlerin artması; el-Kaide’nin gücünün kaybolmasına, hareket sahasının daralmasına, hiyerarşik yapısının dağılmasına ve böylece merkezden bağımsız, münferid cihadi eylemler yapan, küçük hücre tipli yerel el-Kaidelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle 2003 sonrası dönemde Zerkâvî liderliğinde bu yapılanmayla oluşan Irak el-Kaidesinin mücadele sahasını Amerika Birleşik Devletleri’nin ötesine taşıyıp Şiileri ve muhalif Sünnileri hedef almaya başlaması, IŞİD’e giden sürecin ilk sinyallerini vermiştir (Lister, 2016; Acun & Keskin & Salaymeh, 2017).

5. SONUÇ

“Küresel Cihad” düşüncesinin tarihsel gelişimi, İslamcılığın modern dönemdeki evrimiyle doğrudan ilişkilidir. 19. yüzyıldan itibaren başlayan süreç, özellikle 20. yüzyılda Seyyid Kutub ve İhvan-ı Müslimîn gibi figürlerin etkisiyle radikal bir boyut kazanmış, cihadi düşünce ulusal sınırları aşarak küresel bir hale gelmiştir. Afganistan’daki Sovyet işgaliyle başlayan ulus ötesi cihad hareketi, 11 Eylül saldırıları gibi dönüm noktalarıyla daha da belirginleşmiş, bu süreçte el-Kaide gibi örgütler, cihadi ideolojinin dünya genelinde yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Ancak, cihadi hareketin karşılaştığı zorluklar ve iç çatışmalar, özellikle 2001 sonrası dönemde güç kaybına neden olmuştur. Irak işgaliyle birlikte yeniden canlanan bu hareket, yerel ve bağımsız grupların ortaya çıkmasına yol açmış, bu durum da cihadın dinamiklerini değiştirmiştir. Sonuç olarak, küresel cihad düşüncesi, hem İslam dünyasında hem de uluslararası ilişkilerde önemli etkilere sahip olmuş ve bu süreçte cihadi hareketler birtakım dönüşümler yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Acun, C., Keskin, B. & Salaymeh, B. (2017). *El-Kaide'den Htş'ye: Nusra Cephesi*. SETA Vakfı.
- Apaydın, M.A. (2001). İslamcılık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (23:67-70). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bendle, M.F. (2008). Global jihad and the evolution of terrorist-training doctrines. *National Observer*, (Spring 2008), 28-40.
- Bin Laden, O. (2005). *Messages to the world: The Statements of Osama bin Laden*. B. Lawrence (Ed.). J. Howarth (Translated by). Verso.
- Commins, D.D. (2006). *The Wahhabi mission and Saudi Arabia*. I. B. Tauris.
- Çakmaktaş, N. (2019). *Cihâdi selefiliğin ideolojik oluşumu*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü. Marmara Üniversitesi.
- Demant R., P. (2006). *Islam vs. Islamism the dilemma of the muslim world*. Westport. Praeger.
- El-Anani, K. (2013). The power of the jama'a: The role of Hasan Al Banna in constructing the Muslim Brotherhood's collective identity. *Sociology of Islam*, 1(1-2), 41-63. <https://doi.org/10.1163/22131418-00101003>
- Erkilet, A. (2000). *Orta Doğu'da modernleşme ve islâmi hareketler*. Hece Yayıncılık.
- Gencer, B. (2013). Şeriatçılıktan medeniyetçiliğe İslamcılık: Bir İslamcılık tipolojisine doğru. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri*. (s. 69-99). İ. Kara, A. Öz (Ed.). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gerges, F. (2005). *Far enemy, why jihad went global?* Cambridge University Press.
- Hegghammer, T. (2006). Global jihadism after Iraq war. *Middle East Journal*, 60(1), 11-32.
- Hegghammer, T. (2010). *Jihad in Saudi Arabia: violence and Pan-Islamism since 1979*. Cambridge University Press.
- İnayet, H. (1997). *Arap siyasi düşüncenin seyri*. H. Kırılgaç (Çev.). Yöneliş Yayınları.
- Kenney, J.T. (2006). *Muslim rebels: kharijites and the politics of extremism*. Oxford University Press.
- Kepel, G. and Milelli, J.P. (Ed.) (2008). Declaration of jihad against the Americans occupying the land of the two holy sanctuaries. *Al Qaeda in its Own Words* içinde. (s.119-130). Pascale Ghazaleh (Translated by). Belknap Press of Harvard University Press.
- Kepel, G. (2004). *The war for muslim minds: Islam and the west*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Knudsen, A. (2003). *Political Islam in the Middle East*. Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights.
- Kutub, S. (2011). *Yoldaki İşaretler*. Abdi Keskinsoy (Çev.). Pınar Yayınları.
- Lister, C. (2016). Jihadi rivalry: The Islamic state challenges Al-Qaeda. *Brookings Doha Center Analysis Paper 16*. Brookings Doha Center.
- Munson, Z. (2001). Islamic mobilization: Social movement theory and the Egyptian Muslim brotherhood. *Sociological Quarterly*, 42(4), 487-510.
- Robinson, G.E. (2017). The four waves of global jihad: 1979-2017. *Middle East Policy* 24(3), 70-88.
- Suellentrop, C. (2002). Abdullah Azzam: the godfather of jihad. *Slate*. http://www.slate.com/articles/news_and_politics/assessment/2002/04/abdullah_azzam.html
- Tanner, S. (2009). *Afghanistan a military history from Alexander the Great to the fall of the Taliban*. Da Capo Press.
- Turner, J.A. (2014). *Religious ideology and the roots of global jihad; salafi jihadism and international order*. Palgrave Macmillan.
- Wiktorowicz, Q. (2001). The new global threat: Transnational salafis and jihad. *Middle East Policy*, 8(4), 18-38.
- Wiktorowicz, Q. (2005). A genealogy of radical Islam. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28, 75-97.